
O STUDENTSKOM POKRETU BEOGRADSKOG UNIVERZITETA (1934-1941)

Radoje Pajović

In his studies of formation and development of the revolutionary student movement at the Belgrade University, the author was particularly interested in activities of a revolutionary and partisan general Vojin Nojo Nikolić and his role during the interwar period. This work of the prominent Montenegrin historian resulted from his wish to pay personal homage to this glorious generation, on the occasion the hundredth anniversary of birth of most of the participants of this movement.

Pripremajući za štampu *Ratna svjedočenja Vojina Voja Nikolića*, člana ratnog Okružnog komiteta KPJ za Nikšić (1941–1942), zamjenika političkog komesara Nikšićkog partizanskog odreda (1942), političkog komesara Drugog udarnog korpusa NOVJ (1944–1945), generalpukovnika JNA i narodnog heroja, susreo sam se sa izuzetno bogatom biografijom ovog revolucionara, koju ranije nijesam dovoljno poznao, naročito ne njegovo učešće u predratnom revolucionarnom pokretu. Iščitavajući bogatu literaturu o revolucionarnom studentskom pokretu Beogradskog univerziteta između dva svjetska rata impresionirala me uloga crnogorskih studenata u tom pokretu u periodu od 1935. do 1941. godine, u kome su oni činili gotovo

polovinu, a nekad i više (40–60%). Posebno me impresionirala uloga *Voja Nikolića* koji je najboljih osam godina svog revolucionarnog rada posvetio studentskom pokretu. Najpotpunije djelo o tom pokretu napisala je dr Milica Damjanović u svojoj dvotomnoj knjizi *Napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta* (Beograd, Nolit, 1974). O tom pokretu neki crnogorski aktivisti ostavili su dragocjena svjedočanstva. Da pomenem samo neke: Jovan Marinović, *Tridesete godine* (Beograd 1981); Boško Đuričković, *Sjećanje na akcije iz studentskih dana* (Nikšić 1986); Isti pisac, *Sjećanja, razmišljanja, reagovanja* (Beograd 1990); Vojo Kovačević, *Burne godine Beogradskog univerziteta, 1935–1939* (Beograd 1964); Vojo Nikolić, *O ulozi crnogorske studentske omladine na Beogradskom univerzitetu* (Istorijski zapisi, Titograd, 3–4, 1981); Isti pisac, *Obnavljanje revolucionarnog pokreta u Nikšiću poslije šestojanuarske diktature* (Nikšić 1983); Milija Stanišić, *Revolucionarni omladinski pokret u Crnoj Gori u godinama uoči II svjetskog rata*, (Zbornik radova, Nikšić 1987); Isti pisac, dvotomno djelo o crnogorskim kadrovima; trotomno djelo *Tokovi revolucije u Crnoj Gori* i dr. O tom pokretu su svjedočili i drugi aktivisti, među kojima Cvijetin Mijatović, Uglješa Danilović, Avdo Humo, Todor Vujadinović i svi potvrđuju nezaobilaznu ulogu crnogorskih studenata, među kojima posebno mjesto ima Vojin Vojo Nikolić.

* * *

Kraj dvadesetih godina XX vijeka obilježila je opšta kriza jugoslovenskog društva. Način na koji je jugoslovenska država stvorena, karakter njenog uređenja utemeljen Vidovdanskim ustavom (1921), surovi progoni revolucionarnog radničkog pokreta i mnogo toga drugoga doveli su do brojnih društvenih protivrječnosti, koje su kulminirale ubistvom vođe Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića i drugova u Narodnoj skupštini (1928). Sve je to uzrokovalo opšti haos u jugoslovenskom

društvu, što je dalo mogućnost kralju Aleksandru da 6. januara 1929. godine izvrši državni udar, ukine ustav, raspusti Narodnu skupštinu i ukine sve građanske političke partije. KPJ je bila ukinuta još 1921. godine na osnovu Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi. Krajem januara 1929. taj zakon je proširen na sve političke partije, a za njegovo sprovođenje formiran je specijalni Sud za zaštitu države. Kralj postaje nosilac „sve vlasti u zemlji“, a osnovna građanska prava i slobode ukinuti su ili svedeni na najniži stepen. Država dobija naziv Kraljevina Jugoslavija, čime se htjela ozvaničiti politika integralnog jugoslovenstva i centralističkog uređenja. Novi režim se oslanjao na vojsku i policiju. Građanski političari koji su pokazali javno nezadovoljstvo osuđeni su po novom Zakonu o zaštiti države. Protiv pripadnika revolucionarnog pokreta preduzete su surove represivne mjere. Od uvođenja diktature (6.1.1929) do kraja 1932. godine održano je 159, a u toku 1933. godine – 127 sudskih procesa protiv pripadnika revolucionarnog pokreta.¹

Mnogi istaknuti komunisti su osuđeni na dugogodišnju robiju (Ivan Milutinović, Aleksandar Ranković, Edvard Kardelj, Josip Kraš, Marko Orešković, Ognjen Prica), a neki ubijeni bez ikakvog suđenja (Đuro Đaković, Nikola Hećimović, Marko Mašanović, Bracan Bracanović, sve članovi CK KPJ i dr). Masovnim hapšenjima partijske i skojevske organizacije su razbijene u svim krajevima Jugoslavije, a CK KPJ prestao je da postoji.

Od sredine 1931. godine počelo je kao bajagi „demokratizovanje“ diktature. Kralj Aleksandar je 3. 09. 1931. „darovao“ ustav, ali oktroisani, kojim je predviđeno formiranje Skupštine i Senata, ali su ostali na snazi svi zakoni i sve ustanove diktature. Vrhovna zakonodavna, izvršna i sudska vlast bile su u rukama kralja. Kralj je imenovao vladu i ona je bila njemu odgovorna, a ne Narodnoj skupštini. Učešće na izborima (8. 11. 1931) bilo je

¹ *Istorija SKJ*, Beograd 1985, 118.

dopušteno samo vladinoj listi odnosno jedinog dozvoljenoj partiji – Jugoslovenskoj nacionalnoj stranki (JNS).

U toku prve dvije godine diktature (1929. i 1930) formirano je nekoliko rukovodstava KPJ. U oktobru 1929, od članova CK KPJ koji su živjeli u inostranstvu formiran je u Beču Zagranični biro CK KPJ a od neuhapšenih članova CK KPJ koji su živjeli u zemlji formiran je Politbiro CK KPJ sa sjedištem najprije u Zagrebu, a zatim u Ljubljani. U oktobru 1930. i Politbiro će preći u inostranstvo. U toku tri godine (1930-1932) tri puta će se mijenjati centralno rukovodstvo, da bi treći put, juna 1932, izabrano novo, opet Privremeno, sa Josipom Čizinskim (Milanom Gorkićem) na čelu.²

Privremeno rukovodstvo SKOJ-a formirano je tek krajem 1933, a naredne godine obnovljena su pokrajinska rukovodstva SKOJ-a u svim djelovima zemlje. U to vrijeme skojevska organizacija u Jugoslaviji imala je oko 950 članova³. I partijska i skojevska rukovodstva imala su samo povremene kontakte sa organizacijama u zemlji.

Za prve dvije godine diktature (1929, 1930) nije bilo nikakvih organizovanih aktivnosti protiv režima. Prve kako-tako organizovane javne akcije izvode se povodom parlamentarnih izbora (8. novembra) 1931. godine. Nosioци protesta bili su studenti Beogradskog univerziteta, predvođeni komunistima, skojevcima i drugim progresivnim snagama. Demonstracije u Beogradu počele su 5. novembra, nastavljene 7. decembra i sa prekidima trajale do sredine 1932. godine. Sa beogradskim studentima solidarisali su se studenti zagrebačkog i ljubljanskog univerziteta, a pridružile su im se napredne snage širom zemlje, što je dovelo do opšteg nezadovoljstva protiv režima diktature. Na tim demonstracijama došlo je i do sukoba sa policijom. Režim diktature

² *Istorija CKJ*, Beograd 1985, 113.

³ Isto, 121.

reagovao je brutalno. On je naredio da se zatvori Beogradski univerzitet, što je trajalo sve do sredine 1932. godine. Beogradski studenti su protjerani u zavičajna mjesta, što su oni koristili za organizovanje protesta protiv režima i u unutrašnjosti zemlje. Takve demonstracije su organizovane i u Crnoj Gori, posebno u Cetinju, sjedištu Zetske banovine, i u Nikšiću, u maju 1932. godine. Prema izvještaju bana Zetske banovine ministru Unutrašnjih poslova organizatori demonstracija su „proterani studenti“, a razlozi su, prema tom izvještaju, što su se neki narodni poslanici (Milošević i Kešeljević) prilikom posjete svojim biračima nezgodno izrazili „protiv crnogorskih studenata“. Jedan od razloga bio je pokušaj formiranja režimske stranke JNS (Jugoslovenska nacionalna stranka). Načelnici srezova u Cetinju i Nikšiću su istakli da su u demonstracijama učestvovali „mnogi činovnici i penzioneri, naročito nastavnici srednjih škola i sudije“.⁴

Demonstracije u Nikšiću su presudno uticale na političko opredjeljenje tadašnjeg gimnazijalca *Vojoa Nikolića*, koji je godinu dana kasnije postao član KPJ, a školske godine 1933/1934. postao student Tehničkog fakulteta u Beogradu.

Privremeno rukovodstvo KPJ donijelo je 2. februara 1932. godine *Instrukcije jugoslovenskim studentima* da pojačaju svoju aktivnost na Univerzitetu i preuzmu rukovodeću ulogu u svim akcijama. To se posebno odnosilo na studente komuniste.⁵

Od tada stvarno počinje pojačano političko djelovanje studenata Beogradskog univerziteta. Jedna od prvih akcija bila je formiranje Komunističke studentske frakcije, koja je dobila značajnu ulogu u usmjeravanju studentskog pokreta,

⁴ Vojo Nikolić, „Obnavljanje revolucionarnog pokreta u Nikšiću poslije šestojanuarske diktature u maju 1932. godine“, *Zbornik radova Nikšić u predratnom revolucionarnom pokretu...*, Nikšić 1983, 15–27.

⁵ *Proleter*, organ CK KPJ za 1932; Milica Damjanović, „Napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta“, knj. 2 (1929–1941), Beograd 1974.

marksističkom obrazovanju svojih članova i pristalica (preko čitalačkih grupa), na organizovanom okupljanju studenata radi rješavanja osnovnih studentskih pitanja. Posebno je imala zadatak da formira skojevske, odnosno komunističke organizacije, ne samo među studentima nego i među srednjoškolcima, radnicima i seljacima, i ne samo na području Beograda nego i u zavičajju svojih članova. Rukovodilac Komunističke studentske frakcije bio je Jovan Marinović, a članovi iz Crne Gore Tomaš Žižić i Stefan Mitrović.

Najveće zasluge na obnavljanju skojevskih organizacija na svim fakultetima Beogradskog univerziteta imao je Slobodan Škerović, sin poznatog rodoljuba i građanskog političara, člana Demokratske partije, dr istorijskih nauka Nikole Škerovića, dugogodišnjeg direktora podgoričke Gimnazije, a poslije Drugog svjetskog rata direktora Državnog arhiva Srbije. Slobodan Škerović je pristupio komunističkom pokretu za vrijeme studija u Pragu. Na zahtjev CK KPJ on se vratio u Beograd i nastavio studije na Pravnom fakultetu, a zatim se maksimalno angažovao i uspio da obnovi skojevske organizacije na Pravnom, Filozofskom, Tehničkom, Poljoprivredno-šumarskom i Medicinskom fakultetu. Njegova najzapaženija uloga bila je na Pravnom fakultetu, đe je bilo najviše studenata i skojevaca. U obnavljanju skojevskih organizacija na svim fakultetima najviše su mu pomogli Cvijetin Mijatović iz Bosne, a od Crnogorskih studenata Jovan Marinović, Đoko Kovačević, Puniša Perović, Janko Đonović, Dobrislav Đedo Perunović, Mirko Banjević, *Vojo Nikolić*, Vojo Kovačević, Vaso Prlja, Niko Vučković Bojs, Miličko Barjaktarović, Vladimir Popović, Stefan Mitrović, Tomaš Žižić, Vukman Kruščić, Đorđe Lopičić, Radovan Vuković, Milovan Đilas i drugi.⁶

⁶ Milica Damjanović, nav. djelo, 146–152; Boško Đuričković, „Sjećanja na akcije iz studentskih dana“, 10.

Poseban značaj za oživljavanje revolucionarnog pokreta u Beogradu imao je dolazak člana CK KPJ Blagoja Parovića, u drugoj polovini 1933. godine. Parović se povezo sa komunistima sa Univerziteta, a zatim sa radnicima komunistima iz beogradskih preduzeća.⁷

Krajem 1933. godine formiran je Univerzitetski komitet SKOJ-a, čime je prestala potreba za daljim postojanjem Komunističke studentske frakcije. Za sekretara Komiteta izabran je Dobrivoje Bobi Radosavljević (Srbija) a za članove Branko Drašković (Crna Gora) i Moma Marković (Srbija). U julu 1934. došlo je do policijske „provale“ (otkrivanja) u organizaciji SKOJ-a Beograda. Tom prilikom su, pored ostalih, uhapšeni Slobodan Škerović i Dobrivoje Radosavljević, zbog čega je Univerzitetski komitet prestao sa radom. Nakon toga došlo je do reorganizacije Univerzitetskog komiteta (UK) SKOJ-a. Za novog sekretara imenovan je Većeslav Cimer, a za članove Cvijetin Mijatović (BiH), a od crnogorskih studenata Đuro Strugar, *Vojo Nikolić* i Vladimir Popović.⁸

Omasovljenje komunističkih i skojevskih organizacija gotovo na svim fakultetima Beogradskog univerziteta dovelo je do znatno pojačanog rada studentskog pokreta u cjelini. Posebno je došlo do izražaja formiranje studentskih udruženja koja su bila od velikog značaja ne samo za stručno obrazovanje nego i za neka egzistencijalna pitanja. I tamo će su ranije postojala takva udruženja, bila su u rukama protivnika naprednog studentskog pokreta. Naprednim studentima kao prvorazredno pitanje nametnulo se da se vlast, ili makar uticaj te vlasti preuzme od dotadašnjih vlastodržaca.

Jedna od značajnih studentskih institucija bila su *fakultetska vijeća*, kao politički organ studenata na fakultetima.

⁷ Jovan Marinović, *Tridesete godine*, Beograd 1981. 106–116.

⁸ M. Damjanović, nav. djelo, 151.

Predstavnici fakultetskih vijeća činili su centralno vijeće Univerziteta. Njihov zadatak je bio da organizuju studente za borbu protiv reakcije spolja i za očuvanje autonomije Univerziteta iznutra. To se smatralo neophodnim zbog toga što je autonomija omogućavala organizovanje studenata radi boljeg stručnog i kulturnog uzdizanja.⁹ U vijećima su učestvovalе sve studentske političke grupe, ali su vremenom komunisti postali najbrojniji, pa su oni preuzeli i rukovodeću ulogu.¹⁰

Veoma važno stručno udruženje bilo je *Studentsko pravničko društvo*. Ono je bilo utoliko značajnije što su studenti prava činili gotovo polovinu studenata na Beogradskom univerzitetu.

U toku izbora, desničarske snage su preduzimale žestoke napade na napredni studentski pokret i ometale normalne predizborne uslove. Prilikom izbora, krajem 1934. godine, u toku dijeljenja agitacionog materijala od strane naprednih studenata upala je grupa policijskih agenata i studenata ornasovaca (ORNAS – organizacija nacionalnih studenata) koja je ometala napredne studente i počela da dijeli svoj agitacioni materijal. Došlo je do sukoba, pri čemu su ornasovci bili istjerani. Ornasovcima se pridružila policija i došlo je do žestokih sukoba, u kojima su napredni studenti ponovo bili nadmoćniji. U toku noći policija je upala u stanove istaknutih studenata, dvadeset trojicu uhapsila i internirala 17. januara 1935. u koncentracioni logor u Višegradu. Ubrzo zatim uhapšeno je još toliko, tako da je 46 studenata bilo utamničeno u višegradskom logoru. Među uhapšenim studentima bilo je 25 Crnogoraca (od čega tri sa Kosova), 9 Srba, osam studenata iz BiH, dva iz Vojvodine i dva iz Hrvatske. Od crnogorskih studenata internirani su bili: Vuko Bajagić, Miličko Barjaktarević, Veljko Vlahović, Milovan

⁹ Boško Đuričković, *Sjećanje na akcije iz studentskih dana*, Nikšić, 1986, 12.

¹⁰ Isto.

Vukotić, Svetozar Vukmanović, Dušan Đurović (sa Pravnog fakulteta), Milutin Zečević, Vojislav Ivanović (Kosovo), Dragiša Ivanović, Jagoš Jovanović, Stjepan Kapisoda, Vojin Krtolica (Kosovo), Vukman Kruščić, Vlado Marković, Vaso Martinović, Čedo Mijović (Kosovo), Mirko Paprenica, Dobrislav Perunović, Jovan Plamenac, Nikola Prelević, Gojko Tomić, Ljubomir Caričić, Mihailo Laković, Božidar Zogović i Miloš Ulić (U toku NOB-a 1941–1945. od navedenih crnogorskih studenata poginulo je osam: Barjaktarević, Zečević, Kapisoda, Kruščić, Martinović, Perunović, Tomić i Caričić, a četiri crnogorska internirca proglašena su za narodne heroje: Vlahović, Vukmanović, Ivanović i Kruščić).¹¹

Od srpskih studenata internirani su: Josip Baruh, Dragutin Galogaža, Dragoslav Mutapović, Ratimir Nikolić, Laza Simić, Miodrag Spasić, Mirko Tomić, Mladen Filipović i Većeslav Cimer (od njih devet petorica su poginuli u NOB-u; Baruh, Galogaža, Simić, Tomić, Filipović i Cimer).

Od bosanskih studenata internirano je osam: Uglješa Danilović, Fikret Dedić, Erih Koš, Čedomir Kruševac, Cvijetin Mijatović, Milenko Ostojić, Mladen Paternoster i Osman Sabitović (od bosanskih interniraca dva su poginula u NOB – Kruševac i Sabitović, jedan je tragično preminuo uoči rata – Paternoster, a dvojica su proglašena za narodne heroje – Danilović i Mijatović).¹²

Na zahtjev studenata, univerzitetske vlasti, s Rektorom na čelu, formirale su komisiju koja je do 1. februara 1935. bila dužna da podnese izvještaj o položaju interniranih studenata. Kako ovaj rok nije ispoštovan to se, oko 1.500 studenata, koliko ih se okupilo na Pravnom fakultetu i čekalo izvještaj, 1. februara, zabarikadiralo i proglasilo štrajk do puštanja drugova iz logora.

¹¹ M. Damjanović, nav. djelo, 172–173.

¹² M. Damjanović, nav. djelo, 172–173.

Došlo je do oštrog sukoba u kome je poginuo Mirko Srzentić, student prava iz Ulcinja. Sukob je trajao nekoliko časova. Policija je sa ornasovcima upala u zgradu, uhapsila oko 500 studenata, od kojih je jedan broj upućen u logor u Višegradu, drugi dio sproveden u Glavnjaču (zloglasni zatvor u Beogradu), a treći protjeran u unutrašnjost, bez prava na povratak u Beograd. Dalji rad na Univerzitetu bio je onemogućen, pa je on i formalno bio zatvoren do kraja školske godine.¹³

Došlo je do oštih protesta širom zemlje. Tim povodom u Crnoj Gori su 18. februara 1935. organizovane protestne demonstracije u Podgorici, Cetinju, Baru, Peći, na kojima je došlo do oštih sukoba, naročito u Podgorici i Cetinju, đe je bilo i krvoprolića.¹⁴

Sa ekonomskog aspekta te 1934. godine formirane su dvije značajne studentske institucije: Opšta studentska menza i Potporno udruženje.

Opšta studentska menza (OSM) odigrala je vrlo važnu ulogu u studentskom pokretu. Ona je, ne samo zbrinjavala siromašne studente, a većina je bilo takvih, nego je bila i neka vrsta centra za okupljanje i organizovanje brojnih akcija revolucionarnog studentskog pokreta. Zato je često bila predmet napada od strane režima, a studenti su se borili za njenu autonomiju, gotovo ništa manje nego za autonomiju Univerziteta. Od 1936. do 1939. formirano je još šest studentskih menzi.

Potporno udruženje takođe je predstavljalo jedan od najvećih uspjeha na ekonomskom polju.

Međutim, jedno od najznačajnijih studentskih tijela formirano početkom juna 1934. godine, bio je *Akcioni odbor stručnih studentskih udruženja*, koji će obilježiti istorijsku studentsku epohu sve do 1941. godine. Akcioni odbor je u odnosu na univerzitetske

¹³ B. Đuričković, *Sjećanje na akcije...* 15–16.

¹⁴ Isto, 18.

vlasti bio reprezentativno tijelo, a kordinaciono – u odnosu na studentska stručna udruženja. On je do kraja svoga postojanja proširio obim rada, tako da je okupljao ne samo stručna, nego i kulturna, ekonomska i sportska udruženja u okviru Beogradskog univerziteta. Akcioni odbor SSU formiran je od po dva predstavnika svih stručnih udruženja sa svih fakulteta. On je imao koordinirajuću ulogu kao legalni organ studentskog pokreta. Borba za osvajanje stručnih udruženja vođena je pod direktnim rukovodstvom partijske i skojevske organizacije Univerziteta. Njegov prvi predsjednik bio je Mojsije Stefanović, student prava iz Morače.¹⁵

Bitka za autonomiju Beogradskog univerziteta i jedinstvo studentskog pokreta (1935–1941)

Poslije atentata na kralja Aleksandra (Marsej, 9. oktobra 1934) jugoslovenski režim se našao u nezavidnoj situaciji. On do tada nije uspio da riješi ni jedno od gorućih pitanja narodnog života koja su potresala jugoslovensko društvo. Režim je smatrao da te probleme makar donekle može riješiti promjenom vlade. Zbog toga je početkom 1935. godine raspisao izbore za Narodnu skupštinu, nagovještavajući izvjesnu liberalizaciju, pozivajući na okupljanje „konstruktivne snage“.¹⁶

Vladinu izbornu listu predstavljala je JNS. Bez formalnog odobrenja vlade došlo je do obnavljanja aktivnosti građanskih političkih snaga, koje su Zakonom o zaštiti države bile zabranjene. Uoči izbora stvoren je blok Udruženje opozicije (UO), koji su činili Seljačko-demokratska koalicija (Maček), Demokratska (Ljuba Davidović) i Zemljoradnička stranka (Joca Jovanović-Pižon) i Jugoslovenska muslimanska organizacija

¹⁵ M. Damjanović, nav. djelo, 117–124.

¹⁶ *Istorija SKJ*, 131.

(JMO – Mehmed Spaho). Iako je pobijedila vladina lista, uskoro je došlo do promjene i vlade i režimske partije.

Krajem juna 1935. vladu je formirao dr Milan Stojadinović, a od svojih pristalica: mladoradikala Narodne radikalne stranke (kojima je i sam pripadao), Slovenske ljudske stranke (Korošec) i JMO formirao je političku grupaciju Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ – „Jereza“). Ona je formirana od najkonzervativnijih političara, koji su na čelu sa Stojadinovićem, nadmašili i JNS, kao stranku diktature. Stojadinović se u mnogo čemu pokazao kao prijatelj nacifašističkih partija, pa ih je donekle i oponašao, a zemlju iz dana u dan uvodio u fašističke vode. Njegovi jurišni odredi nosili su zelene košulje, a on je uživao da ga njegove pristalice nazivaju „Vođa“, što u prevodu na italijanski znači „Duče“, na njemački – „Firer“, a na španski – „Kaudiljo“. Stojadinovićeva vlada je pala 3. februara 1939, a naslijedila je Vlada Cvetković – Maček, koja 25. marta 1941. godine potpisala pristupnicu Trojnom paktu osovine Rim-Berlin-Tokio. To je bio logički slijed ponašanja svih diktatorskih vlada, poslije 6. januara 1929. godine.

* * *

Centralni komitet KPJ, koji je početkom 1934. godine, po odluci Komiterne, dobio taj naziv, organizovao je u Ljubljani 24. i 25. decembra iste godine Četvrtu zemaljsku konferenciju KPJ, koja je period poslije uvođenja Šestojanuarske diktature ocijenila kao najteži u istoriji Partije. Tada je izabran CK od 12 i Politbiro od pet članova (Milan Gorkić, politički sekretar, Blagoje Parović, Josip Broz Tito, Kamilo Horvat i Adolf Muk).¹⁷

Smatra se da je Četvrtom konferencijom KPJ završen proces obnove KPJ. Na njoj je zaključeno da se pojača aktivnost protiv fašizma i pristupi stvaranju antifašističkog fronta, shvaćenog kao jedinstveni front radnika, seljaka i nacionalno ugnjetenih masa.

¹⁷ Isto, 118–127.

Značajan podstrek antifašističkom raspoloženju, ne samo u Jugoslaviji nego i u svijetu, dao je VII kongres Kominterne (Moskva, 25. jul–21. avgust 1935), na kojem je ukazano na smrtnu opasnost od fašizma, naročito od vremena kad su nacisti s Hitlerom na čelu došli na vlast u Njemačkoj 1933. godine.

Usljed stalnih progona skojevsko rukovodstvo Jugoslavije obnovljeno je tek krajem 1933, a pokrajinska rukovodstva tokom 1934. godine.

Na IV konferenciji SKOJ-a, krajem avgusta 1935. godine formiran je CK SKOJ-a. Na konferenciji je zaključeno da se članovi SKOJ-a uključuju u legalne omladinske organizacije za borbu za demokratska i nacionalna prava, za poboljšanje položaja mladih, za prava na školovanje i za poštovanje univerzitetskih sloboda, za mir, a protiv reakcije, fašizma i rata.¹⁸

SKOJ je imao najjača uporišta među studentskom omladinom. Tokom februara i marta 1935. godine na Beogradskom univerzitetu formirano je nekoliko fakultetskih komiteta SKOJ-a i KPJ. Za rukovodioca komiteta na Tehničkom fakultetu izabran je *Vojin Nikolić*, a na Pravnom fakultetu za članove komiteta izabrani su Đoko Kovačević i Puniša Perović, studenti iz Bjelopavlića.

Zahuktalost naprednog studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu zabrinula je diktatorski režim koji je svakodnevno pronalazio metode da ga spriječi. Tako je početkom aprila 1935. godine, režim izvršio teški udar na studentsku, prije svega na skojevsku, organizaciju na Univerzitetu. Došlo je do policijske provale u kojoj su pohapšeni svi članovi Univerzitetskog komiteta i svih komiteta SKOJ-a na fakultetima. Tada je uhapšen 31 član SKOJ-a, od čega najviše na filozofskom fakultetu – 12, na Tehničkom 9. Po nacionalnom ključu najviše je uhapšeno studenata skojevaca iz Crne Gore – 11, iz Srbije 10, iz

¹⁸ Isto, 138.

Hrvatske 6 iz BiH 2 i po jedan sa Kosova i Metohije i iz Vojvodine.¹⁹

Među uhapšenima je bio i sekretar Komiteta SKOJ-a sa Tehničkog fakulteta *Vojo Nikolić*. On je u istražnom zatvoru proveo više od pola godine, nakon čega je izveden pred Sud za zaštitu države, koji ga je, u nedostatku dokaza, oslobodio daljeg izdržavanja zatvora.²⁰

Poslije aprilske provale PK KPJ za Srbiju formirao je privremeno univerzitetsko rukovodstvo, da bi krajem maja 1935. izabrao novi Univerzitetski komitet KPJ.

U maju 1935. godine u Košutnjaku je održana Prva konferencija komunista Beogradskog univerziteta. Na njoj je izabran Univerzitetski komitet KPJ na čelu s Đokom Kovačevićem. Kovačević je na toj dužnosti ostao do avgusta 1937, kada je otišao kao delegat studenata Beogradskog univerziteta na međunarodnu konferenciju svjetske studentske zajednice u Parizu, a odatle se kao dobrovoljac prebacio u Španiju, đe se pridružio internacionalnim brigadama za odbranu Španske Republike. Poginuo je 12. avgusta 1938. godine na Levantском frontu, kao politički komesar Bataljona „Đuro Đaković“. Njemu su se pridružili i crnogorski studenti Mijat Mašković, Mojsije Stefanović, Radosav Ljumović i Vukašin Radunović, koji su takođe poginuli, i Vladimir Popović, Mirko Kovačević i Veljko Vlahović, koji je teško ranjen (ostao je bez noge). Đoko Kovačević je bio duša beogradskog studentskog pokreta. U periodu od dvije godine kao prvi čovjek Univerzitetskog komiteta on je bio organizator svih akcija i u njima lično učestvovao.²¹

U UK na čijem je čelu bio Đoko Kovačević izmijenilo se dosta članova: od bosansko-hercegovačkih studenata Cvijetin

¹⁹ M. Damjanović, nav.djelo, 199.

²⁰ *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 27–28.

²¹ B Đuričković, n.d, 46–51, *Vojo Kovačević*, nav. djelo, 13–23.

Mijatović i Uglješa Danilović, od srpskih Dobrivoje Radosavljević i Petar Stambolić, a od crnogorskih Puniša Perović, Vlado Popović i Rifat Burdžović.

Poslije Đokovog odlaska za sekretara UK imenovan je Rifat Burdžović i na toj funkciji ostao do 20. novembra 1939. godine (sa prekidom od maja do novembra 1938). U Rifatovom komitetu smijenilo se više članova. Među njima su bili: *Vojo Nikolić*, Vojo Kovačević, Puniša Perović, Veljko Mićunović, Osman Karabegović, Petar Stambolić, Dobrivoje Radosavljević i Muhamed Abdagić.²²

Druga konferencija UK KPJ Beogradskog univerziteta održana je 20. i 21. novembra 1939. godine. Za sekretara je izabran Vladimir Popović, koji se upravo tog ljeta vratio iz Španije. Popović je na toj dužnosti ostao do januara 1940, a onda se po partijskom zadatku vratio u Crnu Goru. Za novog sekretara je imenovan Nikola Nikić, student iz Crmnice, koji je na Drugoj konferenciji biran za člana UK. Nikić je na toj dužnosti ostao do septembra 1940, a za sekretara UK imenovan je *Vojo Nikolić*.

U jesen 1940. održana je Treća konferencija KPJ Beogradskog univerziteta, na kojoj je *Vojo Nikolić* izabran za sekretara UK, a za članove: Mile Ivković, Milica Križan, a od crnogorskih studenata Jovo Kapičić i Velimir Knežević. *Vojo Nikolić* je ostao na dužnosti sekretara do januara 1941, a poslije njega za sekretara je imenovan Mile Ivković, student tehnike, koji je na toj dužnosti ostao do kraja marta 1941, kada je organizacija KPJ na Univerzitetu raspuštena usljed poznatih događaja.²³

²² B. Đuričković, 107.

²³ B. Đuričković, nav. djelo, 106–109; M. Damjanović, nav. djelo, 377–380.

* * *

U periodu od 1935. do početka Drugog svjetskog rata Akcioni odbor studentskih stručnih udruženja (AO SSU) bio je nosilac svih legalnih aktivnosti naprednog studentskog pokreta Beogradskog univerziteta.

Na sjednici od 18. novembra 1935. godine izvršeno je konstituisanje novog sastava Akcionog odbora stručnih studentskih udruženja. Za predsjednika je izabran Veljko Vlahović, student mašinstva i elektrotehnike, a za sekretara Miloš Popović, student Filozofskog fakulteta. U sekretarijat (a po zvaničkom nazivu Časništvo) izabrani su: Vojo Deretić, Gligorije Ernjaković, Petar Popović, Vojimir Šobajić, Vojo Kovačević i Vojin Đurašković.²⁴

Na sjednici od 19. oktobra 1936. konstituisala se nova uprava AO SSU na čelu sa Ratkom Mitrovićem, studentom Prava iz Svetog Stefana, ali kako je on uskoro uhapšen i sproveden na izdržavanje kazne, mjesto njega je za predsjednika izabran Vojislav Vojo Deretić, za članove AO SSU, od crnogorskih studenata: Veljko Mićunović, *Vojin Nikolić*, Vojislav Đukanović, Milivoje Đilas, Milutin Lakićević, Živko Žižić, Vojimir Šobajić, Vujadin Popović, Čedo Drašković, Šukrija Međedović, Mirko Pejatović, Esad Mekuli, Savo Dragojević, Mijat Mašković, Mojsije Stefanović.²⁵

Za školsku 1937/38 član Sekretarijata AO je bio Milinko Đurović, u to vrijeme predsjednik Opšte studentske menze, a školske 1939/1940. član Sekretarijata AO bio je Nikola Vujanović.²⁶

Za školsku 1939/1940 za članove AO SSU od crnogorskih studenata izabrani su: Dušan Bojović, Bajo Sekulić, Neda

²⁴ M. Damjanović, nav. djelo, 325.

²⁵ Isto, 326.

²⁶ Isto, 327.

Božinović, Velimir Knežević, Vlado Vidović, Vladimir Mićunović, Blažo Marković, Milić Keljanović, Nikola Nikić, Danica Marinović, Boško Đuričković.²⁷

U posljednjoj školskoj godini postojanja Akcionog odbora SSU, 1940/1941, član Sekretarijata AO SSU bio je Milija Sekulović koji je istovremeno bio i predsjednik Upravnog odbora Opšte studentske menze, a za članove AO SSU od crnogorskih studenata izabrani su: Savo Burić, Nikola Vujanović, Nikola Darčević, Puniša Lalatović, Vukosav Božović, Đuro Lončarević, Mileva Lajović, Jovo Kapičić, *Vojo Nikolić*, Velimir Mijović, Veljko Milatović, Lazar Dožić, Bojo Mirković, Vukosav Božović, Jovo Plamenac, Pavle Mijović, Jagoš Rakočević, Bajo Đuranović, Zdravko Čuković, Đorđije Lopičić, Milija Stanišić, Pavle Kapičić, Mirko Novović, Stanko Martinović, Rudolf Debijadi.²⁸

* * *

Nakon što se revolucionarni studentski pokret organizaciono sredio i konstituisao svoje partijske, skojevske i studentske forume sa mnogo više uspjeha se krenulo u borbene akcije. A predstojala mu je duga i iscrpljujuća borba, ne samo protiv diktatorskog režima, nego i protiv njegovih trabanata u vidu raznih profašističkih organizacija i reakcionarnih političkih partija.

Sa 1934. godinom završena je takozvana prva faza beogradskog studentskog pokreta. Pregrmjeli su Višegradski koncentracioni logor i krvavi obračun sa žandarima i profašističkim snagama. Čekale su ih nove Golgote, kao što su pogibija i drugog crnogorskog studenta Žarka Marinovića (4. aprila 1936), i još žešći okršaji i nove pogibije u demonstracijama, kao što su one od 14. decembra 1939. kada je poginulo pet radnika i studenata,

²⁷ Isto, 327.

²⁸ Isto, 328.

a ranjeno 40 demonstranata. Ili one u Košutnjaku od 8. septembra 1940, koje su počele kao izlet studentske srednjoškolske i radničke omladine, kada je policija priredila krvavi pir i ubila 10 učenika, nekoliko desetina teško ranila a oko stotinu uhapsila. To je bio, do tada, neviđeni masakr.²⁹

Ni ideja sa koncentracionim logorom u Višegradu nije predstavljala izuzetak. Pojaviće se novi koncentracioni logori – u Smederevskoj Palanci, Bileći, Kerestincu, Lepoglavi i dr. i ulične demonstracije. Hapšenja i mučenja u raznim Glavnjačama, na Adi Ciganliji i drugim mučilištima bili su prateće pojave, tako da su se logično pojavile legende o držanju pred klasnim neprijateljem.

To legendarno čvrsto držanje pred policijom, uprkos surovom mučenju, doprinijelo je da ne bude odat niti jedan član Partije ni SKOJ-a, tako da poslije 1936. godine nije bilo policijskih „provala“ ilegalnih organizacija.

Revolucionarni studentski pokret Beograda imao je svoj uzvišeni put kojim se išlo nepokolebljivo naprijed. Prostor ne dozvoljava da se o tome ovom prigodom opširnije govori. Pomenuću samo neka događanja više podsjećanja radi.

Čini se da zaslužuje pažnju da se pomene sveobuhvatno angažovanje studentskog pokreta u vezi sa petomajskim parlamentarnim izborima iz 1935. godine.

Povodom VII kongresa Kominterne (jula-avgusta 1935), pružena je snažna podrška njegovoj antifašističkoj platformi, kao i politici Narodnog fronta slobode.

Decembra 1935. godine, na inicijativu Akcionog odbora stručnih studentskih udruženja i univerzitetskog komiteta KPJ održan je Opšti studentski zbor, na kojem je učestvovalo oko 2.000 studenata, sa zahtjevom vlastima da se vrati autonomija opštoj studentskoj menzi, da se studentima vrati uprava

²⁹ Isto, nav. djelo, 347–354.

Studentskog doma i druga aktuelna pitanja iz domena studentskog standarda.³⁰

Režim je pokušao da se sa studentima obračuna preko uprave Univerziteta, ali ne više samo kolektivnim mjerama, već i pojedinačnim – prema istaknutim aktivistima Akcionog odbora stručnih studentskih udruženja. Na sjednici univerzitetskog Senata od 20. decembra 1935. godine odlučeno je o pojedinačnom kažnjavanju studentskih aktivista. Rješenjem Univerzitetskog disciplinskog suda kažnjeni su udaljavanjem sa Univerziteta na godinu dana članovi Akcionog odbora: Gojko Polovina, *Vojin Nikolić*, Bogdan Vujošević, Sreten Živković, Veljko Vlahović, Milentije Popović, Miloš Popović, Božidar Dimitrijević, Uglješa Danilović, Pavle Radoman, Gojko Gošović, Avdo Humo i Tadija Stokin. Ostali članovi Akcionog odbora, među kojima i Vladimir Popović, kažnjeni su poništenjem zimskog semestra 1935/1936. i gubitkom prava na upis i polaganje ispita za ljetnji semestar te školske godine. Kažnjeno je ukupno 68 studenata od čega 50 kao članovi Akcionog odbora SSU, a ostali kao izazivači nereda.³¹

Vojo Nikolić je bio protjeran u zavičaj, bez prava povratka u Beograd za godinu dana. On se u zavičaju nije dugo zadržao već se ubrzo ilegalno vratio u Beograd i ilegalno nastavio svoju revolucionarnu aktivnost.

Nastojanje režima da se na Univerzitetu uvedu policijske straže i tako brutalno naruši autonomija univerziteta dovelo je do generalnog štrajka studenata Beogradskog univerziteta, aprila 1936. godine, kada je poginuo student Žarko Marinović. U generalnom štrajku došlo je do uspješne saradnje svih naprednih političkih grupa građanske orijentacije i studentskih klubova – zemljoradničke stranke, samostalnih demokrata, radikala Ace

³⁰ M. Damjanović, nav. djelo, 181–195.

³¹ Isto, 221–222.

Stanojevića, pravih opozicionih partija. Postignut je visoki stepen studentskog jedinstva. Proglašena je nova forma demokratskog organizovanja studenata pod nazivom „Narodni studenti“. Ta nova organizaciona forma imala je veliki značaj u akcijama za odbranu zemlje od fašističke agresije.

Nakon 25 dana borbe završen je generalni štrajk pobjedom studenata. Stornirana je odluka o uvođenju policijskih straža. Ispunjeni su osnovni zahtjevi studenata. Smijenjen je konzervativni rektor (Vladimir Ćorović) i izabran novi koji je bio po volji studenata (Dragoslav Jovanović). Tako je generalni aprilski štrajk 1936. godine označio početak nove epohe u razvitku naprednog studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu.

Na inicijativu „Narodnih studenata“, od predstavnika građanskih političkih grupa i naprednih studenata formiran je pokret Ujedinjene studentske omladine (USO). Pokret je djelovao povremeno – prema potrebama. Krajem 1937. godine pokret je postao politička organizacija narodnofrontovskog karaktera. O tome je donijeta odluka na opštudentskom zboru 5. decembra 1937. godine. U prvoj polovini 1938. godine održan je Kongres ujedinjene studentske omladine. Svaka studentska grupa imala je svoje delegacije (sastavljene od studenata Zemljoradničke, Demokratske i Radikalne stranke kao i delegacija Narodnih studenata. Delegaciju Narodnih studenata činili su: Veljko Mićunović, Milinko Kušić, Radovan Grković, Ivo Lola Ribar, Rifat Burdžović, Puniša Perović, Radmila Lala Ivković, Vojo Kovačević, *Vojo Nikolić* i Ratko Mitrović.³²

Studentska omladina Beogradskog univerziteta odigrala je značajnu ulogu u mirovnom pokretu kao dio svjetskog studentskog pokreta za mir, koji se u predvečerje Drugog svjetskog rata pretvorio u domaći – jugoslovenski pokret za odbranu zemlje. Ona je na sve svjetske studentske pokrete i slične

³² Isto, 318–324.

međunarodne skupove za mir slala svoje delegate, kao na primjer Đoka Kovačevića, Ivu Lolu Ribara i druge. Istovremeno, ona je oduševljeno primala u goste predstavnike progresivnih međunarodnih studentskih organizacija, posebno predstavnike francuske i engleske studentske omladine.

Mirovne aktivnosti beogradskih studenata pojačane su pred početak Drugo svjetskog rata. Za to su korišćene razne prilike koje bi se ukazale. Jedna od takvih bila je dolazak u Beograd predstavnika francuske i britanske omladine. Tom prilikom je održan Plenum delegata beogradskih omladinskih organizacija pod parolom „Za odbranu zemlje“.

O problemima mira i rata i ulozi omladine u odbrani zemlje od fašističke agresije govorili su studenti Ivo Lola Ribar, Milovan Mašić i *Vojko Nikolić* i profesor Univerziteta Mihailo Gradojević.³³

Povodom 20-godišnjice stvaranja jugoslovenske države (1. 12. 1938) Akcioni odbor SSU je formirao Inicijativni odbor na čelu sa *Vojkom Nikolićem* i Milošem Minićem koji je u zajednici sa profesorima i univerzitetskim vlastima trebalo da osmisli proslavu tog jubileja. S tim u vezi održana je svečana akademija, a i više manifestacija u kojima je naglašavana opasnost od fašističkih zemalja.³⁴

Na planu odbrane zemlje studentski pokret je angažovao oko 30 svojih stručnih i kulturnih udruženja na organizovanju kurseva za vojnu obuku studenata. Ova udruženja su aprila 1939. godine formirala Radni odbor studentskih organizacija koji je imao zadatak da uspostavi kontakt sa Generalštabom jugoslovenske vojske u cilju pružanja pomoći studentima i omladini uopšte u organizovanju, ne samo vojnih kurseva, nego i formiranja studentskih bataljona. Radni odbor je formirao i

³³ Isto, 254.

³⁴ Isto 293. i 294.

delegaciju koja će posjetiti Ministra Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva i upoznati ga sa studentskim namjerama i ciljevima. Delegaciju su sačinjavali: *Vojo Nikolić*, Milovan Matić i Milan Dragić. Delegacija je posjetila Ministra i od njega tražila da se za studente organizuju kursevi streljačke obuke, za bojne otrove, šoferske, bolničke i protivavionske odbrane. Na to su odgovorili pozitivno i načelnik Generalštaba (Dušan Simović) i Ministar Vojske (Milutin Nedić) i kursevi su otpočeli sa radom već u maju 1939. godine. Studenti su zatim u vezi s odbranom zemlje organizovali više priredbi i predavanja u nekoliko gradova Srbije, Sandžaka, Kosova i Metohije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Makedonije. Kao predavači su bili angažovani oficiri s najvišim činovima. Ovim aktivnostima studentski pokret je stekao veliki ugled.³⁵

Saradnja sa vojnim vlastima nije dugo trajala. Nakon izbijanja Drugog svjetskog rata (3.09.1939) jugoslovenska Vlada je objavila prvi stepen mobilizacije vojnih obveznika, a u međuvremenu je razmijenjeno nekoliko međudržavnih posjeta sa zemljama Osovine. To su najviša rukovodstva KPJ i SKOJ-a protumačila kao pokušaj uvlačenja Jugoslavije u rat, pa su u nekim mjestima organizovala antiratne demonstracije. Na to je Vlada reagovala otvaranjem koncentracionih logora za komuniste i uopšte protivnike režima (Bileća, Smederevska Palanka, Keretinac, Lepoglava). Rukovodstvo ujedinjene studentske omladine se solidarizovalo sa stavovima CK KPJ i CK SKOJ-a. S tim u vezi je ujedinjena studentska omladina organizovala 17. novembra 1939. godine miting solidarnosti, koji je upozorio javnost na ratnu opasnost i zahtijevao amnestiju svih političkih osuđenika.

Nedugo zatim, 14. decembra 1939. godine organizovane su masovne radničko-studentske demonstracije u Beogradu. Policija je, kao što je već rečeno, otvorila vatru na demonstrante,

³⁵ Isto, 335–336.

kojom prilikom je nekoliko demonstranata poginulo, a desetine ranjeno i uhapšeno. Ubrzo zatim uhapšen je veliki broj beogradskih studenata i uglednih revolucionara i u januaru 1940. sproveden u Bilećki logor. Među njima su se nalazili Ivo Lola Ribar, Moša Pijade, Ivan Milutinović, *Vojo Nikolić* i mnogi drugi.

Ratni požar Drugog svjetskog rata širio se velikom brzinom i zahvatio gotovo čitavu zapadnu Evropu. To je zbližilo sve jugoslovenske studentske centre. Zato je 9. aprila 1940. godine u Beogradu održan Prvi kongres studenata Jugoslavije, na kojem je učestvovalo 127 studentskih delegata iz Beograda, Zagreba i Ljubljane i prisustvovalo nekoliko stotina posmatrača. Na Kongresu je donesena rezolucija u kojoj se izražava spremnost jugoslovenskih studenata i omladine da zajedno s radnim narodom nastave borbu protiv uvlačenja zemlje u rat, za obustavljanje rata, za mir, za uspostavljanje pravednih međunarodnih odnosa.

Na planu kontinuiteta mirovne politike organizovan je 8. septembra 1940. godine zajednički izlet studentske, srednjoškolske i radničke omladine i građana Beograda u Košutnjaku. Međutim, kao što je rečeno, ni taj izlet nije mogao da prođe bez krvi.

U događajima od 27. marta studentska omladina Beograda je masovno učestvovala. Kapitulantska vlada Cvetković-Maček je srušena, a izabrana nova na čelu s generalom Dušanom Simovićem kao predsjednikom. Beogradski studenti su zajedno s narodom to oduševljeno pozdravili na beogradskim trgovima i bulevarima. Govorilo je desetak studentskih vođa. Pod pritiskom narodnog raspoloženja Vlada je raspustila logore u Bileći i Smederevskoj Palanci, a nažalost ne i u Kerestincu i Lepoglavi. Kao što je poznato, okupacione njemačke i ustaške vlasti su likvidirale sve zatočene komuniste i druge rodoljube, pri pokušaju bjekstva iz logora Kerestinec, jula 1941. godine.

* * *

U periodu od 1934. do 1941. godine studentski pokret na Beogradskom univerzitetu pokazao je izvanrednu snagu. Uz svakodnevnu aktivnost i brojne žrtve, uspio je da odbrani elementarne slobode, među kojima i autonomiju Univerziteta. Stvorio je snošljive uslove i za veliki broj siromašnih studenata, koji bez ove pomoći ne bi mogli studirati. Objektivno gledano, gotovo sve važne akcije osmišljene su u partijskim i skojevskim rukovodstvima, u kojima su studenti bili zastupljeni u velikom broju. Studentsko rukovodstvo pokazalo je visok stepen znanja, umjeća, vještinu rukovođenja, solidarnost sa ugnjetenima, čvrstinu i visoki moral prema vlastodršcima, visoku taktičnost na privlačenju masa, principijelnost u međuljudskim odnosima, visoku patriotsku svijest, pravednost u međuljudskim i međunacionalnim odnosima.

U tom periodu stasala je jedna sjajna generacija intelektualaca koja je bila spremna da podnese sav teret jednog autentičnog narodnooslobodilačkog pokreta u kome su jugoslovenski narodi i narodnosti, predvođeni tom generacijom, uspjeli da se oslobode od okupatora, ali i od domaće ugnjetačke klase i da stvore nove društvene odnose, neuporedivo naprednije od prethodnih.

U naprednom studentskom pokretu postojao je jedan broj kadrova koji su stasali kao profesionalni revolucionari i koji su svoje lične obaveze, u prvom redu studije, podredili revolucionarnom radu. Jedan od takvih bio je *Vojin Vojo Nikolić*, Nikšićanin po rođenju, koji je kao student Tehničkog fakulteta osam godina proveo na Beogradskom univerzitetu, kao pripadnik revolucionarnog studentskog pokreta, obavljajući u njemu najodgovornije funkcije, najprije kao rukovodilac skojevske i partijske organizacije na Tehničkom fakultetu, zatim kao član, a

onda kao vršilac dužnosti sekretara i sekretar Univerzitetskog komiteta KPJ, dugogodišnji član i rukovodilac Akcionog odbora stručnih studentskih udruženja, predsjednik Studentskog odbora za odbranu zemlje, predvodnik studentskih delegacija u važnim studentskim misijama. Osim u studentskom pokretu *Vojo Nikolić* je u potpunosti sve svoje sposobnosti stavio na raspolaganje svojoj partiji – Komunističkoj partiji Jugoslavije. Tako je bio član Pokrajinske komisije SKOJ-a za Srbiju, član Mjesnog i Okružnog komiteta KPJ za Beograd, instruktor ovih komiteta u brojnim beograskim rejonima, kao na Karaburmi, na primjer, u fabrikama tekstilne industrije, u preduzeću vazduhoplovne industrije „Ikarus“, u Beometalu, u beogradskoj Električnoj centrali. U svim ovim preduzećima on je organizovao štrajkove i predvodio štrajkače u borbi za njihova prava. Predvodeći štrajk aeronautičara bio je uhapšen i mjesec dana u istražnom zatvoru bio izložen policijskoj torturi. Nemogavši od njega iznuditi nikakvo priznanje, kao ni u ostalim provalama, policija ga je početkom 1941. godine sprovela u Bilečki koncentracioni logor.

Učestvujući u revolucionarnom studentskom pokretu i akcijama beogradske radničke klase *Vojo Nikolić* je stasao u iskusnog revolucionara, čije će ogromno revolucionarno iskustvo doći do punog izražaja u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941–1945. godine u kojoj je on od početka učestvovao kao jedan od istaknutih organizatora ustanka, a zatim političkih i vojnih funkcionera, najprije kao član i instruktor Okružnog komiteta KPJ za Nikšić, zamjenik političkog komesara Nikšićkog partizanskog odreda (1942), politički komesar Četvrte proleterske crnogorske brigade (1943–1944), politički komesar Drugog udarnog korpusa NOVJ (1944–1945) i najzad, aprila 1945, kao pomoćnik načelnika Političke uprave Jugoslovenske armije.

Poslije oslobođenja zemlje *Vojo Nikolić* u činu generalpukovnika postaje član najvišeg rukovodstva JNA, prvo kao pomoćnik ministra Narodne odbrane, a zatim podsekretar Narodne odbrane i povjerenik CK KPJ za JNA (vrh JNA činili su državni sekretar za narodnu odbranu, dva podsekretara za narodnu odbranu, načelnik Generalštaba JNA i povjerenik CK KPJ SKJ za JNA). Od 1959. do 1963. obavljao je dužnost generalnog direktora Jugoslovenskih željeznica. Nakona toga bio je predsjednik Odbora Saveznog vijeća Savezne skupštine za društvenu bezbjednost i Narodnu odbranu. Član Savjeta Federacije postao je od prvog njegovog saziva.

* * *

Studentski pokret Beogradskog univerziteta bio je u značajnoj mjeri autentičan, autonoman pogotovo u odnosu na režim, a manje u odnosu na KPJ, od koje je dobijao i instrukcije i direktive. On je vodio realnu politiku, iako je to bilo izuzetno teško u uslovima šestojanuarske diktature. U najvećoj mjeri imao je ispravan stav prema društvenim tokovima svoga vremena – i prema ratu i prema miru, i prema diktatorskom režimu, i prema nacionalnom pitanju, i prema osnovnim socijalnim i građanskim pitanjima. Njegovi su se stavovi u osnovnim pitanjima podudarali sa stavovima KPJ, pogotovo će su bili ispravni, a i onda kada su bili pogrešni, kao na primjer u pitanju odbrane zemlje, na samom početku Drugog svjetskog rata. Potpisivanjem Pakta Ribentrop – Molotov, 23. avgusta 1939. godine došlo je do velike zabune u ponašanju komunističkih partija svijeta. Taj pakt je pozdravila Kominternu kao pobjedu antifašističkih snaga, što je apsurd.

Od VII kongresa (jul-avgust 1935) Kominternu je zauzela ispravan stav prema fašizmu i pozvala sve progresivne snage

svijeta da mu se što organizovanije suprotstave. Ona je inaurisala antifašistički pokret koji je bio otjelotvoren u Naronom frontu slobode i time postigla značajne rezultate. Potpisivanjem Pakta Ribentrop – Molotov Kominternu iz osnova mijenja svoju taktiku i strategiju prema fašizmu. Ona zauzima čudan stav da je potpisivanjem tog pakta otupljena udarna pesnica međunarodnog fašizma i da se centar reakcije iz Rima i Berlina preselio u Pariz i London, da je time prestala opasnost od fašizma i pozvala radničku klasu svijeta da se vrati na politiku klasne borbe. Za tu priliku, na poziv Kominterne, svi generalni sekretari komunističkih partija svijeta došli su u Moskvu kako bi se na izvoru upoznali sa novom taktikom i strategijom Kominterne. S novim stavom Kominterne saglasili su se svi generalni sekretari osim „Valtera“, tj. Tita generalnog sekretara KPJ. On je prihvatio osnovni stav Kominterne (o promjeni centara reakcije), ali je imao rezervu prema stavu da je opasnost od fašizma prošla, jer je takva opasnost za Jugoslaviju i dalje postojala. U odsustvu generalnog sekretara, CK KPJ je prihvatio stav Kominterne i osudio odluku kraljevske jugoslovenske vlade o proglašenju prvog stepena mobilizacije i organizovao demonstracije u nekim jugoslovenskim gradovima. Takav stav je prihvatilo i rukovodstvo beogradskog studentskog pokreta, pa je 17. novembra 1939. organizovalo miting solidarnosti sa demonstrantima protiv vladine odluke o mobilizaciji, koji su uhapšeni. Ta zabuna nije dugo trajala. Po povratku generalnog sekretara KPJ iz Moskve defetistički stavovi KPJ u vezi s mobilizacijom su osuđeni na Osmoj pokrajinskoj konferenciji KPJ za Crnu Goru na Žabljaku (Bare Žugića, avgust 1940), kojoj je prisustvovao Tito, i na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ u Zagrebu (oktobra 1940), i zauzet čvrst stav o odbrani zemlje, što je bilo opšte prihvaćeno u KPJ na nivou čitave države. Takva odluka bila je

u skladu sa sveukupnim ponašanjem studentskog pokreta. Takav stav je bio maksimalno djelotvoran i u daljem ponašanju KPJ, što su potvrdile brojne akcije i KPJ i studenata, a posebno martovski događaji 1941. godine. Taj stav je bio od presudnog značaja za uspješno ponašanje KPJ u organizovanju otpora fašističkom agresoru 1941. godine i organizovanju oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije. KPJ je bila jedina komunistička partija svijeta koja je uspješno organizovala i predvodila borbu protiv sila Osovine.

Završavam ovaj ogleđ o revolucionarnom studentskom pokretu Beogradskog univerziteta od njegovog obnavljanja 1934. godine do početka Drugog svjetskog rata, s posebnim osvrtom na mjesto i ulogu Voja Nikolića u njemu, navođenjem njegovog kompetentnog mišljenja:

„U to vrijeme studentska organizacija je po ocjeni Partije bila jedna od najboljih organizacija u zemlji, i snažan oslonac novom partijskom kursu kako svojom političkom i aktivnošću, tako i davanjem velikog broja svojih članova za obnovu partijskih i skojevskih organizacija u zemlji. Od tog vremena pa sve do početka rata partijska organizacija na Beogradskom univerzitetu i studentski pokret kojim je ona rukovodila su jačali svoj uticaj na učešće u revolucionarnom i progresivnom pokretu u zemlji. Zahvaljujući tome, on je mogao i postati inicijator snažnog pokreta omladine za odbranu zemlje i afirmisati se kao značajna partijska snaga u zemlji.“³⁶

Na Beogradskom univerzitetu od 1935. do 1941. bilo je oko 1.200 crnogorskih studenata. Prema podacima Milije Stanišića, Boška Đuričkovića i Vladimira Popovića Španca bilo je oko 950 do 1000 crnogorskih studenata koji su pripadali

³⁶ Vojo Nikolić, *Istorijski zapisi*, Titograd, 1981, br. 3–4, str. 167–180.

naprednom studentskom pokretu. Približno toliko studenata iz Srbije, Vojvodine, BiH, iz Hrvatske, sa Kosova, iz Makedonije pripadalo je takođe naprednom studentskom pokretu Beogradskog univerziteta. Smatra se da su od ukupnog broja članova KPJ na Beogradskom univerzitetu 62% činili studenti iz Crne Gore.³⁷

Događaji su pokazali da je Beogradski univerzitet bio pravi rasadnik kadrova za Narodnooslobodilački pokret 1941–1945. Gotovo svi pripadnici naprednog studentskog pokreta učestvovali su u narodnooslobodilačkom pokretu i imali najznačajnije funkcije u partijskim organizacijama, partizanskim odredima, regularnim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) i Jugoslovenske armije (od 1. marta 1945), u antifašističkim organizacijama (Ujedinjenom savezu antifašističke omladine, Antifašističkom frontu žena, Narodnooslobodilačkom frontu), organima narodne vlasti, počev od sreskih, okružnih, zemaljskih antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja do AVNOJ-a.

U ovom ogledu pominju se imena oko 140 studenata od čega su nešto preko 100 iz Crne Gore. Pominju se samo one ličnosti koje su „pokrivale“ određene funkcije, a koje pominju istorijski izvori, u koje ubrajam i memoarske zapise pojedinih učesnika. Ima mnogo istaknutih ličnosti, koje ne pominju pisani istorijski izvori (policijski izvještaji i dnevna štampa), jer je napredni studentski pokret, naročito kada je riječ o rukovodećem kadru, bio u mnogome ilegalan. Nijesam se usudio da pominjem ta imena, makar koliko bila značajna, jer nema tvrdog kriterijuma koji se tu može primijeniti a da se može izbjeći opasnost da se ne pomenu sva imena koja to zaslužuju.

³⁷ *Vladimir Popović – Španac*, Matica crnogorska, Podgorica 2012; M. Stanišić, nav. djelo; B. Đuričković, nav. djelo.

Mene je jedna ličnost ponukala da napišem ovaj ogled povodom stogodišnjice njegovog rođenja. S obzirom na to da se ove godine navršava stota godišnjica i mnogih drugih učesnika naprednog studentskog pokreta, a za 4–5 godina biće stota godišnjica svih učesnika toga pokreta, to neka ovaj moj prilog bude omaž čitavoj toj slavnoj generaciji.